DOKUMENTI MEĐUNARODNOGA CRVENOG KRIŽA O NDH (1)

Donosimo dosada neobjavljene dokumente Međunarodnoga odbora Crvenoga križa pri NDH, koji će zbog svojih podataka i ocjena zasigurno izazvati pozornost, ali i polemike u hrvatskoj javnosti.

Demistifikacija crno-bijele historiografije?!

Tomislav Vuković

— »Međunarodni odbor Crvenoga križa i Nezavisna Država Hrvatska« pozamašni je rukopis mr. Marija Keve, asistenta u Hrvatskome institutu za povijest - Podružnici za Slavoniju, Srijem i Baranju u Slavonskome Brodu. Rođen je 1977. u Varaždinu, diplomirao i magistrirao iz povijesti na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, dobitnik je godišnje nagrade za znanost za g. 2006. za knjigu »Stradalnici Brodsko-posavske županije u Domovinskom ratu«, i trenutno je suradnik na znanstvenom projektu »Slavonija, Srijem i Baranja 1860-1945. - politika, društvo i kultura«. Samostalno ili u suautorstvu objavio je četiri knjige, tridesetak znanstvenih radova a sudjelovao je u radu više domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova. Predmet njegova znanstvenoistraživačkog rada uz ostalo su i logorski sustav u NDH i djelatnost Međunarodnoga odbora Crvenog križa (MOCK) u Drugom svjetskom ratu.

Rukopis na 461 stranice donosi 78 dokumenata na izvorno pisanim jezicima: francuskome, njemačkom i engleskom, te njihovu prijevodu na hrvatski, koji govore o naporima najpoznatije međunarodne humanitarne organizacije da preko svog poslanika u Zagrebu, Švicarca Juliusa Schmidlina, pomogne Židovima u NDH, interniranim osobama i osobito djeci. Dokumenti su pohranjeni u Arhivu Međunarodnoga odbora Crvenog križa u Ženevi, uz iznimku po jednoga dokumenta iz arhivskog odjela Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a i Hrvatskoga državnog arhiva. Problematične pojmove u dokumentima razjasnili su i preveli ugledni znanstvenici s Hrvatskoga instituta za povijest i s Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Tajni Schmidlinovi dokumenti

»Gradivo je iznimno važno za stjecanje potpunije i kvalitetnije slike o humanitarnom radu u Hrvatskoj za vrijeme II. svjetskog rata, a tematski se odnosi na pitanje ustaških logora (uglavnom Jasenovac i Stara Gradiška), odnose Međunarodnoga odbora Crvenoga križa s nacionalnim društvima Crvenoga križa NDH i Jugoslavije, potom s kraljevskom vladom u Londonu, odnosi s vladom NDH i vladom Titove Jugoslavije, izvješća iz sabirnih i radnih logora itd.« - napisao je u predgovoru autor. To je tek prva knjiga dokumenata o spomenutoj problematici koja će, treba se nadati, što prije biti dostupna ne samo znanstvenoj javnosti nego i široj čitateljskoj publici.

Budući da pojedini dijelovi dokumenata donose podatke i ocjene koji poprilično narušavaju uvriježene historiografske »slike« ili im čak proturječje, netko bi s razlogom mogao pomisliti da je riječ o svojevrsnoj demistifikaciji crno-bijele historiografije. Među njima se, u prvome redu, ističu Schmidlinovi dokumenti: tajna obavijest od 18. srpnja i tajno izvješće od 2. kolovoza 1944. upućeni Međunarodnom odboru Crvenog križa u Ženevu, u kojima poslanik MOCK-a pri NDH piše o posjetu tamošnjim logorima. No, potrebno je također imati u vidu da je svaka vlast u povijesti, što usputno vrijedi i za sadašnje prilike, nastojala ostaviti što bolji dojam pred (ne samo međunarodnim nego i svim drugim) službenim posjetiteljima zatvora, logora, bolnica, sirotišta, sabirališta i sl. Stoga je vrlo teško zaključiti u kojoj mjeri ti opisi odgovaraju stvarnim prilikama u ustaškim logorima. S druge strane, ako sve više na vidjelo izlaze činjenice da je poslijeratna Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača zbog ideoloških razloga krivotvorila dokumente i manipulirala izjavama svjedoka, da je postojalo osmišljeno, sustavno i organizirano »popunjavanje« broja jasenovačkih žrtava (o tome u jednom od sljedećih brojeva), da je čak i Muzej holokausta u Washingtonu, jedna od najuglednijih ustanova u svijetu o stradanju židovskoga naroda u Drugome svjetskom ratu, podlegao nekim krivotvorinama o jasenovačkom logoru, da velika većina srpskih povjesničara svjesno izmišlja i prenosi teze koje nemaju nikakve vrijednosti za objektivnu povijesnu spoznaju i sl., onda je put do objektivne istine o ustaškim logorima više nego trnovit.

Imajući sve to u vidu, kao i neprijepornu činjenicu da su u njima počinjeni masovni zločini, ali i još uvijek problematične uvjete i broj zatočenika u njima (o čemu je Schmidlin posebice »provokativan«, iako za to, očito, nije imao nikakvih posebnih razloga jer je jednostavno bilježio ono što je vidio) najbolje je objaviti spomenute dokumente bez komentara i zaključaka, prepuštajući ih nekom budućem znanstvenom pravorijeku. Dokumenti su donijeti sa svim oznakama, velikim slovima i podcrtavanjima kako stoje u izvorniku.

»Neobuzdano vrijeme u napetoj sredini«

Prvu kraću obavijest od 18. srpnja 1944. pod br. 739. Schmidlin je poslao »na ruke de Chenevièrea«, pa je dobro samo ukratko nešto reći o njima.

Julius Schmidlin, po ocu nekadašnjem konzulu u Zagrebu, podrijetlom je iz Švicarske, rođen je 3. rujna 1911. u Zagrebu. U siječnju 1943. imenovan je za poslanika MOCK-a pri NDH, sa sjedištem u Preradovićevoj ul. 24 u Zagrebu. Angažirao se na reorganizaciji unutarnjeg ustroja Hrvatskoga crvenog križa, osiguravanju pomoći za zatočene Židove u ustaškim logorima i opskrbi ratom postradale djece, te na problematici logoraša zatočenih u Italiji. Zagreb je napustio početkom ožujka 1945.

Dr. Jacques Chenevière rođen je 1886. u Parizu a školovao se na glasovitoj Sorboni. Član je MOCK-a od 1919. do 1959. čiji je bio i predsjednik dvije godine. Vodio je Središnju agenciju za ratne zarobljenike MOCK-a za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Od Schmidlina je dobio izvješće sljedećeg sadržaja:

»TAJNO

Veoma poštovane gospođe i gospodo,

Pred. Posjete logorima

Pozivajući se na moje dopise od 6.6. o.g. i od 20.6. o.g. br. 678.

Dana 13. srpnja o.g. zamoljen sam da se pripremim za jedno višednevno putovanje koje bi se provelo zajedno s glavnim ravnateljem za javni red i sigurnost.

Upravo se vraćam s tog petodnevnog putovanja **koje mi je omogućilo da prilično temeljito pregledam tako čuvane koncentracione logore (ovdje ih zovu radni logori) JASENOVAC, STARA GRADIŠKA, GREĐANI SALAŠI i pripadajuće objekte u okolici.** [Sva su isticanja u citatima moja, T. V.]

Ovaj put Vam još ne mogu dati jedan detaljni izvještaj, jer mi za to nedostaje vremena. Ne bih htio, naime, propustiti nedavno prijavljenog kurira.

U svakom slučaju, sada već mogu ukratko reći da ću morati napraviti dva izvještaja, svakog na poseban način. Jedan će sadržavati **trenutne logorske činjenice koje sam vidio, koje - usprkos svim očekivanjima - i sve u svemu nisu loše.** Drugi će, pak, sadržavati sve moje strahove, mišljenja i zaključke diskretne prirode (vidi moju obavijest br. 653).

Uspio sam uspostaviti kontakt koji je izuzetno važan u vremenu koje je potpuno neobuzdano, i u napetoj sredini.«

Sve ovisi o pregovorima

»Na tome kontaktu ću morati graditi kako bih dao sve od sebe, to jest dati onoliku pomoć potrebitima, koliko mi je moguće. Dogovori i zakoni na žalost više ne vrijede u takvim slučajevima i u našem vremenu. Dakle, sve ovisi o pregovorima koji su potpuno specifične prirode. To je jedna teška, ako ne i opasne, zadaća. Ipak mi nitko ne može predbaciti da sam učinio nešto što ne ulazi u okvir naših obveza.

Što se tiče samog putovanja, moram primijetiti da je isključen sav komfor. Bombardiranja, mitraljiranja iz zrakoplova, pucanja i stalna opasnost od napada partizana (takav se dogodio) događaju se svakoga sata. I sredina u kojoj se mora ophoditi sadrži isto tako neugodne trenutke.

Također ćete primiti fotografije.

Veoma poštovane gospođe i gospodo, izvolite primiti uvjeravanje mojeg osobitog poštovanja.

Na M.O.C.K.,

Na ruke gospodina de Chenevièrea

J. Schmidlin (vlastoručni potpis)

Poslanik Međunarodnog odbora Crvenog križa za Nezavisnu Državu Hrvatsku« (Kevo, isto, dokument br. 69, str. 402-403).



Julius Schmidlin, poslanik Međunarodnog odbora Crvenog križa pri NDH, poslao je središnjici u Ženevi dva tajna dokumenta o posjetu ustaškim logorima Jasenovac i Stara Gradiška i ekonomiji Gređani Salaš

Upoznavanje ustaškoga časničkog kadra

Drugo, također »tajno«, izvješće pod br. 762. o posjetu logorima Jasenovac i Stara Gradiška, te ekonomiji Gređani Salaš, Schmidlin je poslao 2. kolovoza 1944. Jeanu Etienneu Schwarzenbergu, članu Tajništva i voditelju odjela za posebnu pomoć MOCK-a. Schwarzenberg je rođen 1903. u plemićkoj austrijsko-švicarskoj obitelji, doktorirao je iz prava i bio austrijski diplomat i prije i nakon Drugoga svjetskog rata. U međuvremenu g. 1940. stavio se na raspolaganje MOCK-u u kojemu je najprije bio voditelj prevodilačke službe, a potom poslova oko civilnih zatočenika. Za pitanja Židova postao je nadležan g. 1942. a dužnost voditelja Odjela za posebnu pomoć MOCK-a preuzeo je ožujka 1944. Njemu upućen dokument iz Zagreba glasi:

»Veoma poštovane gospođe i gospodo!

Predmet: Posjet logorima Jasenovac, Stara Gradiška i Gređani-Salaš

1\. Glavni ravnatelj Ravnateljstva za javni red i sigurnost gospodin dr. Jurčić pozvao me 13. srpnja 1944. u posjet hrvatskim radnim logorima Jasenovac i Stara Gradiška s odjelima. Istoga dana prijepodne uslijedio je polazak na put željeznicom.

Osim glavnog ravnatelja gospodina dr. Jurčića (u posjetu) su još učestvovali gospodin dr. Sabolić, državni tajnik u Ministarstvu unutrašnjih poslova, pravosudni savjetnik gospodin dr. Vragović, i gospodin bojnik Džal, predstojnik Odjela za radne logore u Ministarstvu unutrašnjih poslova.

2\. Istoga dana poslijepodne prispjeli smo u Jasenovac gdje je glavnom ravnatelju gospodinu dr. Jurčiću službeno primanje priredio gospodin ustaški potpukovnik Marko Pavlović, upravitelj koncentracijskog ili radnog logora Jasenovac i Stara Gradiška i zapovjednik Ustaškog obrambenog zdruga.

3\. Navečer, za vrijeme službene večere u časničkoj kantini samog logora Jasenovac imao sam prigodu bolje upoznati ustaški časnički kadar, dvadesetak gospode.«

»Bolnica je dobro opremljena«

»4. Na početku moram primijetiti da mi fotografiranje i razgovor sa zatočenicima nisu bili dopušteni. Pojedinačne snimke načinio je jedan poručnik iz pratnje.

5\. Mjesto za spavanje dodijeljeno mi je u jednoj kući izvan logora, u mjestu Jasenovac.

6\. Na praznik - Poglavnikov rođendan - 14. srpnja sam razgledao različite građevine izvan logora, također i ustašku bolnicu. Upravitelj iste je i sam negdašnji zatočenik koji je naknadno stupio u ustašku službu, to jest kapetan (satnik) dr. Martin Jurčev koji je jako simpatičan čovjek. Pomaže mu jedan ustaški sanitetski časnik, poručnik Belušić (student medicine). Također jako prijazan gospodin. Bolnički liječnici su isključivo zatočenici: Židovi i kršćani. Predstavili su mi četiri liječnika, među kojima dva Židova: gospodu dr. Kleina (kirurg) i dr. Spitzera (internist). Sanitetsko (pomoćno) osoblje uzima se isključivo između zatočenika. Sama je bolnica dobro opremljena, premda su upotrijebljene građevine (prizemlje od opeka i drvene barake) primitivne. Prostrana i primjerena prizemna građevina od opeka je baš pred dovršetkom i u najbliže vrijeme treba biti stavljena u uporabu. Kirurškom odjelu, gdje su pacijenti većinom u ratu ozlijeđene ustaše, pridaje se posebna pažnja. Također, tu je i suvremeno opremljena stomatološka ordinacija (električna Siemens-aparatura), te isto tako i dvije suvremene rendgenske aparature. Teže oboljeli zatočenici, koji ne mogu biti izliječeni u logorima, liječe se u ovoj bolnici.« (Kevo, isto, dokument br. 72, str. 411.-412.).

»Također, tu je i suvremeno opremljena stomatološka ordinacija (električna Siemens-aparatura), te isto tako i dvije suvremene rendgenske aparature. Teže oboljeli zatočenici, koji ne mogu biti izliječeni u logorima, liječe se u ovoj bolnici.«

Nastavlja se

DOKUMENTI MEĐUNARODNOGA CRVENOG KRIŽA O NDH (2)

Ljekarna za zatočenike Jasenovca i Stare Gradiške

Donosimo dosada neobjavljene dokumente Međunarodnoga crvenog križa o situaciji u NDH, koji će zbog svojih podataka i ocjena zasigurno izazvati pozornost ali i polemike u hrvatskoj javnosti.

Tomislav Vuković

U nastavku tajnog izvješća iz Zagreba od 2. kolovoza 1944. pod br. 762. o posjetu logorima Jasenovac i Stara Gradiška te ekonomiji Gređani Salaš, Julius Schmidlin, poslanik Međunarodnoga odbora Crvenoga križa pri NDH piše središnjici u Ženevu (sva velika slova, podcrtavanja i dr. ostavljena su kao u izvorniku, op. T. V.):

»Za vrijeme mojeg posjeta bolnica je ukonačila i civilne bolesnike, dok su ostali bili isključivo stradalnici (napadi na vlak - minama) i u ratu ozlijeđene ustaše. U ovoj bolnici je i središnja ljekarna s pridruženim laboratorijem i farmaceutskim spremištem kojim se služe oba logora, i Jasenovac i Stara Gradiška. Vode je tri farmaceuta (židovski zatočenici). Ljekarna služi za opskrbu posada Ustaškog obrambenog zdruga, isto tako i zatočenika Jasenovca i Stare Gradiške.«

Isključivo sebični interesi

»7. Također toga dana sam pohodio okolicu duž rijeke Save, to jest posjetio mjesta Drenov Bok, Krapje, Puska i Trebež u kojima se nalaze ustaška obrambena uporišta. Glede toga treba primijetiti da je kraj jako ugrožen od partizana. S one strane Save i istočno od utoka rijeke Une u Savu kod Jasenovca počinje partizansko područje, naročito na Kozari koja se nalazi dvadesetak kilometara južno, gdje postoje malena poljska uzletišta. Trebež je posljednje uporište - drveni i zemljani bunker, udaljen 30-ak kilometara sjeverozapadno od Jasenovca, i izložen stalnim partizanskim napadima.

8. Navečer toga dana bio mi je omogućen pobliži kontakt s vodećim osobama (logora) tako da sam u **otvorenom** razgovoru mogao navesti sva naša pitanja i želje. Bilo mi je doista zanimljivo kao pojedincu, usred elemenata koji su sve drugo nego prijateljski nastrojeni, u iskrenom razgovoru bez nekih rezervi ili smetnji raspraviti problem skrbi o zatočenicima. Svakako moram naglasiti da u jednom takvom okruženju rješenja koja počivaju na nekom pravu ili konvenciji neće naći odaziva. U tom pogledu uopće ne postoji razumijevanje - već isključivo sebični interesi. I s obzirom na to u našim nastojanjima pomaže nam jedino i samo - tijek velikih ratnih događaja. Tužno, ali istinito!«

Ceduljica s imenima zatočenika

»9. Posjet Stare Gradiške bio je određen za 15. srpnja; a nakon uspješnog povratka 17. srpnja trebalo je pregledati logor Jasenovac. Putovali smo na jednom motornom brodu pod jakim osiguranjem, uz desnu obalu Save - brodić je sa strane imao splav učvršćen s opekama i vrećama. Nakon trosatne vožnje (brod) se zaustavio u Jablancu, na lijevoj obali Save, i posjećena je tamošnja naseobina. To je jedan odjel sastavljen od više malih, priprostih i prizemnih zgrada od opeke. Zatočenici rade u okolici u doba košnje. Oni su pod stalnom stražom. Žene rade odijeljeno od muškaraca, uvijek u velikim grupama. Mogao sam izbrojiti oko 140 osoba. Ljudi izgledaju dobro, potamnjeli od sunca i snažni. Među tim ljudima sam utvrdio poneke s nježnim crtama lica. Naknadno mi je potvrđeno da intelektualci više vole rad na otvorenom. Istina, odjeća je kod mnogih više nego oskudna; to su još samo dronjci. Kao obuću nose drvene sandale s kožnim vezicama, koje primaju od logorske uprave. U stražarnici udaljenoj oko dva kilometra od radnih mjesta nalazila se kuhinja. Upravo se kuhala kukuruzna palenta (pura). Na vratima se nalazila pribijena ceduljica s imenima 8 zatočenika za koje su pristigli paketi sa živežnim namirnicama.

10. Kad smo se vratili u postaju Jablanac, bio je poslužen ručak.«

Za zaštitu od hladnoće

»11. Konak zatočenika osiguran je u tri od već spomenutih zgrada od opeke. Radi se o drvenim klupama za spavanje na kojima se spava uspoređo, jedni kraj drugih. Žene se drže strogo razdvojene od muškaraca. Kao zaštitu od hladnoće svuda sam mogao primijetiti pokrivače, šarolike domaće prostirače i slično. Unatoč vrlo primitivnim uvjetima, red i - koliko je to bilo moguće - čistoća vladali su svuda. Gamadi se nažalost nije moglo riješiti.

12. U rano poslijepodne morala se nastaviti vožnja dalje u zaprežnim kolima, pod konjaničkim osiguranjem, jer je napadnuta prethodnica, tj. straža na rijeci koja je plovila ispred nas.

13. Od Jablanca smo putovali uzduž lijeve obale Save, djelomice kroz jedan 7 kilometara širok komad hrastove šume (pred ulazak u isti sa suprotstavljenih obala rijeke čula se strahovita dreka i vika, isto tako i puščani hici; na sreću nije se ništa dogodilo) u **Strug** gdje je bila veća skupina muških zatočenika zaposlenih na šumskim radovima. Ovdje sam, također, mogao ustanoviti da je (njihova) kondicija dobra, samo je odjeća ovih teških radnika u veoma lošem stanju. Na istome mjestu je postavljen jedan čvrsti jednokratni stražarski toranj od hrastovih trupaca za zaštitu drvenog mosta što se upravo gradio na rječici koja utječe u Savu. Svi radnici su, također, zatočenici. Broj ondje zaposlenih ljudi procijenio sam ukupno na oko 110 muškaraca.

14. Od Struga išla je vožnja automobilom brzo, uvijek uzduž Save, u Staru Gradišku gdje smo stigli odmah nakon 17 sati. Putem sam vidio veće skupine žena koje su bile zaposlene na poljskim radovima. Također, vidio sam da su se u 17 sati spremale na povratak.«

Jedna do druge različite radionice

»15. Kad smo dospjeli u Staru Gradišku dodijeljena mi je lijepa soba u upravnoj zgradi. Dijelio sam ju s glavnim ravnateljem gospodinom dr. Jurčićem.

16. Odmah zatim počelo je pregledavanje logora.

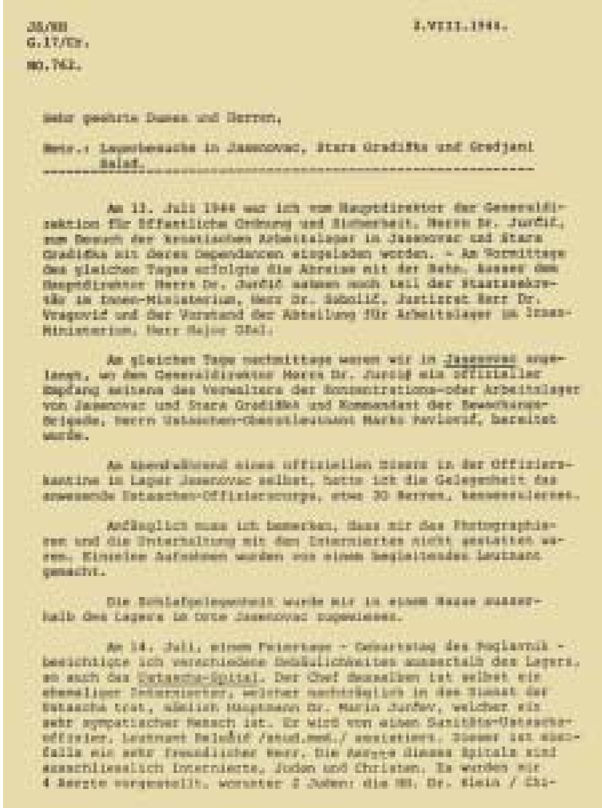
17. Radi se o jednom velikom, zidom optočenom, kompleksu zgrada opremljenih sa stražarskim kulama, koji je udaljen oko 30 metara od lijeve obale rijeke Save kao i usporedno prolazeća ulica, a i sam leži usporedan tome. Nastao je krajem 18. stoljeća, kada je služio kao tvrđava koja je kasnije prenamijenjena u kazneni zavod (do 1941), kada su naknadno pridodane za današnji smisao zastarjele novogradnje.

19. Ženski logor je odvojen od muškog, isto tako i tome odgovarajuća radna mjesta, na način da svaki dio predstavlja cjelinu za sebe, ali se sve nalazi unutar već spomenutog kompleksa zgrada.

20. **Muški logor** se nalazi u sjeverozapadnom dijelu i zauzima najveći dio kompleksa...

22. Na **istočnoj strani,** u sjevernom dijelu, u malim spojenim zgradama nalaze se mali mlin, pekarnica, praonica, mala proizvodnja sodavode, drvorezbarska radionica, keramički i kemijski odjel. Također, i ovdje svi ljudi izgledaju prilično dobro. Ukupno, procjenjujem broj zaposlenih na oko 45 muškaraca. U južnom dijelu nalazi se velika nastamba (prizemlje i dva kata) u kojoj se nalaze zajedničke spavaonice zatočenika. To su sobe duge oko 15 metara i široke oko 7 metara u kojima se, jedan ponad drugoga, nalaze drveni ležajevi kao mjesta za spavanje. Na jednoj klupi spavaju dva muškarca, isto tako i ponad njih. Uzduž zida i pročelja klupa za spavanje obješene su osobne stvari. Svako mjesto za spavanje ima pokrivače ili slično za čuvanje topline. Vlada dobar red, za što je odgovorna redarska služba (zatočenici) u prostoriji. U svakoj prostoriji primijetio sam peć za grijanje. Voda i stajaći nužnik su tu. U prizemlju se nalazi zajednička kuhinja gdje se kuha kukuruzna palenta za zatočenike.

»Na istočnoj strani, u sjevernom dijelu, u malim spojenim zgradama nalaze se mali mlin, pekarnica, praonica, mala proizvodnja soda-vode, drvorezbarska radionica, keramički i kemijski odjel. Također, i ovdje svi ljudi izgledaju prilično dobro.«



Faksimil prve stranice Schmidlinova tajnog izvješća

23. Na južnoj strani upravo opisane zgrade ista nastavlja pod kutom u sličnoj duljini. Tamo se nalaze slične spavaonice. U tri prostorije na katu je smještena tiskara koju pokreću zatočenici. Pokraj ove zgrade nalazi se jedna isto tako velika zgrada na čijim katovima postoje malene prostorije (negdašnje ćelije). Kroz svaki kat prolazi hodnik na čijim stranama se nalaze te male sobe. U svakoj prostoriji su četiri mjesta za spavanje - klupe, s pokrivačima ili sličnim materijalom, također svuda postoji mala peć na kojoj postoji mogućnost kuhanja. Glede toga, u svakoj se prostoriji vidi razno posuđe. Svuda mogu ustanoviti dobar red. Također, u tim prostorijama svuda po zidovima ima prilično komada odjeće. Voda i nužnik su također tu.

24. S obzirom na mjesta za spavanje, može se primijetiti da nisu prisutne slamarice, odnosno madraci. Na istom pročelju, nešto postrance nalazi se dvokatna zgrada u kojoj je smještena bolnica. Bolesnici su velikim dijelom ustaše, gotovo nema zatočenika. Liječnici su zatočenici: Židovi i kršćani, isto tako i pomoćno osoblje. Dojam nad viđenim bio je zadovoljavajući.«

Proizvodi za modernizaciju logora

»21. Na sjevernoj strani, u jednoj duguljastoj prizemnoj zgradi, nalaze se smještene jedna pored druge različite radionice. To jest strojarnica za proizvodnju struje, zatim mehaničke radionice, stolarska, postolarska radionica, krojačnica i jedna oružarnica s predmetima za vojne potrebe. One zapošljavaju isključivo zatočenike. Otprilike ima oko 190 do 220 ljudi, Židova i kršćana, i to međusobno pomiješanih. Ljudi izgledaju zadovoljno, također je i odjeća bolja; nije jako raskidana. Poneki nose cipele, dok velik dio nosi već spomenute drvene sandale. Naglašeno mi je da se radi o povlaštenim zatočenicima koji su prvenstveno zbog stručnih znanja i zbog dobrog ponašanja dospjeli i ove radionice. Proizvodi njihova rada upotrebljavaju se za modernizaciju logora ili za opremu ustaških snaga.«

Nepoznata zapadna strana

»25. Općenito, zdravstveno stanje zatočenika u Staroj Gradiški je, koliko sam mogao ustanoviti, bolje za toplih godišnjih doba.

26. **Zapadna strana** (logora) (mi) je nepoznata i ograničena logorskim zidom.

27. U sredini se nalazi velika otvorena travnata površina s nogometnim igralištem.

28. **Ženski logor** je sasvim blizu baš opisanoga, s njegove južne strane. Prostorno je znatno manji i sastoji se od više starinskih jednokatnih i dvokatnih kuća. Također, ovdje su zatočenici zaposleni u ovdašnjim radionicama. To su tkaonice, predionice, krojačnice. Vide se intelektualke pokraj žena seljačkog i radničkog sloja. Inače, mnoge žene rade na poljima. Mjesta za spavanje su slična onima muškaraca, svuda su vidljivi pokrivači i domaći ćilimi. Red je dobar, isto tako vlada primjeren smisao za čistoću. Općenito, viđene žene ostavljaju dobar dojam, također im je odjeća u boljem stanju nego kod muškaraca. U zasebnom odjeljku smještene su žene s djecom. Isto tako, u zasebnoj prostoriji sam vidio žene s dojenčadi.

29. U bolesničkoj sobi, gdje je smješteno 30 bolesnica, rade dvije liječnice (zatočenice). Bolesnički odjel, premda priprost, ostavlja zadovoljavajući dojam. Baš tu se jako osjeća nedostatak **vate.** S druge strane, primjećujem da mnogim zatočenim ženama izostaje menstruacija uslijed uzrujavanja i promijenjenog načina života. Tim zatočenicima sam obećao ostaviti dovoljne količine vate, isto tako i mlijeka za djecu« (Kevo, isto, dokument br. 72, str. 412–416).

NASTAVLJA SE

DOKUMENTI MEĐUNARODNOGA CRVENOG KRIŽA O NDH (3)

Donosimo dosada neobjavljene dokumente Međunarodnoga crvenog križa o situaciji u NDH, koji će zbog svojih podataka i ocjena zasigurno izazvati pozornost ali i polemike u hrvatskoj javnosti.

»Izgledaju dobro, ali odjeća je oskudna«

Tomislav Vuković

Tajno izvješće Juliusa Schmidlina, poslanika Međunarodnoga odbora Crvenog križa pri NDH, središnjici u Ženevi od 2. kolovoza 1944. pod br. 762. o posjetu logorima Jasenovac i Stara Gradiška, te ekonomiji Gređani Salaš, donosi i u nastavku niz zanimljivih i pomalo šokantnih podataka i opisa (sva velika slova, isticanja i dr. ostavljena su kao u izvorniku, op. T. V.):

»30. Ambulanta i stomatološka ordinacija nalaze se izvan dva opisana logorska odjela, upravo ispred ulaza (u logor). O njima skrbe tri liječnika (Židovi) i pomoćno osoblje. Uređaji su ponešto priprosti, osobito stomatološki (nožni pogon); nažalost su također i cijevi rendgenskih aparata oštećene. Tu se liječe ustaše i zatočenici. Potrebno je naglasiti da se glavni farmaceutski depo nalazi u spomenutoj vojnoj bolnici u Jasenovcu, odakle se pokrivaju potrebe. Teže ozlijeđeni ili bolesni prosljeđuju se u Jasenovac.«

Uz gospodarske zgrade logorska crkva i škola

»31. Osim toga, unutar na početku spomenutog logorskog područja postoje velike gospodarske zgrade (ekonomija) /staje za konje i stoku i skladišta zaliha/ i ljevaonica željeza, kovačnica, bravarija i jedna drvna radionica. Posvuda su zaposleni zatočenici čiji izgled je, s izuzetkom odjeće, zadovoljavajući. U ovom odjelu tvrđave su isključivo muškarci čija se mjesta za spavanje nalaze na katu ponad radionica i vrlo su priprosta, ali posve odgovarajuća prilikama.

32. Kao što je već spomenuto, veliki dio zatočenika i zatočenica Stare Gradiške radi na okolnim poljima i gospodarstvima (ekonomijama), što je zatočenicima poželjno osobito tijekom toplijeg dijela godine.

33. Radno je vrijeme određeno od 7 do 12 i 14 do 19 sati.

34. Uvečer smo večerali u časničkoj kantini, gdje sam se upoznao s nazočnim ustaškim časnicima. Logorski upravitelj je jedan mladi ustaški poručnik. Tijekom večere svirao je izvrstan zatočenički glazbeni orkestar.

35. U nedjelju 16. srpnja prisustvovao sam katoličkoj jutarnjoj službi Božjoj za zatočenike. Ista se održavala u logorskoj crkvi. Crkva je bila puna zatočenika i zatočenica. Službu Božju je održao jedan katolički ustaški vojni propovjednik.

36. Kasnije sam još posjetio logorsku dječju školu koju pohađa 17-ero djece različitih razreda, odnosno godišta. Učiteljica je (i) sama zatočenica. Djeca su izgledala dobro...

39. U vrijeme podneva vozili smo se automobilima u 10 km udaljene Gređane Salaš. To je poljoprivredno gospodarstvo koje obuhvaća 95 zatočenika, muškaraca i žena; među njima nekolicinu Židova. Oni se upotrebljavaju isključivo za poljoprivredne poslove. Drvene barake za stanovanje sadrže klupe; pokrivači i slično svuda postoje. Glede toga je dojam o redu i stanju dobar, premda bi se cijeli kompleks prije mogao nazvati priprostim. Postavljeni su drveni zahodi s jarcima. Kondicija ljudi je dobra; odjeća muškaraca je oskudna. Za zatočenike je upravo kuhana kukuruzna palenta i povrće. Proizvode poljoprivrednog gospodarstva otprema Ustaška vojnica. Naravno, ovo gospodarstvo je strogo čuvano; također je okruženo bodljikavom žicom. Okolno područje je prilično ugroženo od partizana.«

Pogoni različite namjene

»40. Poslijepodne smo se vratili u Jasenovac, tj. automobilom u Okučane i odatle vlakom u Novsku, gdje su nas opet dočekali automobili da nas odvezu u Jasenovac.

41. U ponedjeljak 17. srpnja počelo je pregledavanje radnog logora **Jasenovac.**

42. Logorsko područje je jednom stranom naslonjeno na rijeku Savu, dok su preostale tri strane okružene zidom od cigala. Radi se o veoma velikom području s pogonima različite namjene čiji se dijelovi još uvijek nalaze u gradnji.

43. U **muškom** logoru postoje:

44. Velika **ciglana** s vlastitim iskopom zemlje na samome logorskom zemljištu. Zatočenici koji ovdje rade izgledaju snažno. Odjeća je oskudna i poderana, kao obuća služe drvene sandale, što se može primijetiti gotovo svuda.

45. Isto tako, uređena je jedna **tvornica lanaca** (lančara). Zatočenici rade na različitim strojevima. Općenito, izgledaju dobro. Odjeća je oskudna. Pobrojao sam oko 70 do 80 osoba, najviše Židova. Također, među njima je brojna mladež.

46. Uslijed velikog šumskog bogatstva okolnog područja tu je također jedna **pilana.** Drvo se riječnim putem vozi u logor. Zaposleni su isključivo zatočenici.

47. Instalirana je jedna velika stolarija. Ona izvršava poslove za građevine koje se grade unutar i izvan logora.

48. Suvremena strojarnica koja daje struju za radionice i za električnu rasvjetu.

49. Iznad jedne radionice uređen je **tehnički ured.** Ovdje na crtaćim stolovima rade zatočeni inženjeri, arhitekti i tehničari, i to Židovi i kršćani.

50. Po suvremenim nacrtima, zatočenici su u jednoj zgradi uredili mlin i pekarnicu. Tu se peče ukupno potrebni kruh (kukuruzni kruh) za ustašku posadu i za zatočenike.

51. Također, postoji jedno gospodarstvo (ekonomija). Vide se staje s konjima i kravama; isto tako i odgovarajuće radionice. U uporabi je i mala, dobro uređena **sirana**. Vode ju tri zatočenika.«


LOGOR STARA GRADIŠKA

16. srpnja 1944.

GOSPODJA MINISTARKA

Satira na Beogradsku vladu i režim iz prošlih vremena u 4 čina

OSOBE:

Simo Popović
Živka, njegova žena
Dara, njihova kći
Rako, njihov sinčić
Čedo, Darin muž
Ujka Vaso, Teča Jakob, Teča Panta, Jova Arsin, Tetka Savka, Strina Daca, Soja-raspuštenica, Pera Kalenić; familija Anka, služavka; Pero, pisar; Momak iz ministarstva; Dr. Ninković; Rista Todorović; Žandar; Štamparski šegrt; Policijski pisar.

Za vrieme odmora svira logorska glasba

● Izvorni tekst kazališne najave koja se čuva u Arhivu Međunarodnoga odbora Crvenog križa u Ženevi pod br. ACICR, G 59/12/151 - 360.01 (2. 8. 1944)

»U dva reda stoji šest drvenih baraka za stanovanje koje su u dobrom stanju. Posvuda su jedna ponad druge postavljene dvostruke klupe (za spavanje). Pokrivači ili domaći ćilimi vide se na svakome mjestu za spavanje. Isto tako se kod svake klupe nalazi nekoliko osobnih stvari zatočenika. Može se konstatirati dobar red i čistoća. U svakoj baraci stanuje oko 100 zatočenika.«

Požrtvovni dr. Mile Bošković

»52. Drvene barake za stanovanje leže nešto postrance. U prvoj baraci su smještene različite radionice; kao što su postolarska radionica, urar, krojačnica, brijačnica. Prije svega, tu se uglavnom radi za potrebe ustaške posade, ali također i za zatočenike. Zaposleni su isključivo zatočenici. Također, svoje mjesto ovdje ima i zajednička kuhinja.

53. Dalje, u dva reda stoji šest drvenih baraka za stanovanje koje su u dobrom stanju. Posvuda su jedna ponad druge postavljene dvostruke klupe (za spavanje). Pokrivači ili domaći ćilimi vide se na svakome mjestu za spavanje. Isto tako se kod svake klupe nalazi nekoliko osobnih stvari zatočenika. Može se konstatirati dobar red i čistoća. U svakoj baraci stanuje oko 100 zatočenika.

54. Nadalje se u produžetku nalaze dvije barake u dobrom stanju, gdje je smješten zatočenički lazaret. Tu sam izbrojio 7 stalnih liječnika (zatočenici), i to Židova kao i kršćana. Vodeći liječnik je dr. Mile Bošković (zatočeni kršćanin), jedan veoma požrtvovan čovjek (kasnije je ubijen u logoru, op. T. V.). Procijenio sam broj bolesnika na oko 95. Glavna oboljenja su uvjetovana okolnim krajem, to jest malarija, tuberkuloza i reumatska oboljenja. Lazaret se opskrbljuje lijekovima iz glavne ljekarne u ustaškoj bolnici. Tu postoji jedan dezinfekcijski uređaj koji se upotrebljava u pravilnim vremenskim razmacima. Bolesnici spavaju dijelom u jednoj baraci na klupama, a u drugoj na željeznim krevetima. Nedostajanje slamarica je veliki nedostatak, ali je nemoguće nabaviti za to nužne tkanine (juta). Uostalom, redovito raskuživanje prilično jako oštećuje tkanine, tako da su u relativno kratkom vremenu većinom uništene. Također se to odnosi na dezinfekciju odjeće koja se zbog toga veoma oštećuje.

55. Isto tako, u blizini se nalazi jedna baraka sa zahodima. Ona počiva na sustavu s kantama (Eimer-sustav) tako da su mogući izvjesni higijenski uvjeti.

56. Pokraj baraka za stanovanje je veći povrtnjak koji je dodijeljen zatočenicima.

57. Više stotina metara dalje stoje dvije dvokatne građevine od cigle, u gradnji. Tu još nedostaju vanjska žbuka i unutrašnje uređenje, no one su već nastanjene ustašama. Čim budu gotova mjesta za stanovanje ustaša izvan logora, koja su u gradnji, ove će dvije zgrade biti stavljene na raspolaganje zatočenicima. To se treba veoma brzo dogoditi.

58. Postrance i drvenom živicom odvojen leži **ženski logor.** Kao mjesta za stanovanje tu postoje dvije barake. Jedna ponad druge postavljene drvene klupe služe kao mjesta za spavanje. Posvuda ima pokrivača. U tim barakama ima mjesta za oko 180 žena. Pokraj nje još jedna mala drvena baraka koja služi kao lazaret. Ovdje su, pod nadzorom jedne pomoćnice, smještene tri bolesnice. Mogao se ustvrditi red.

59. Žene se poslom nalaze na poljima kako bi radile. Navečer se vraćaju natrag u barake.

60. Ljeti se izvjestan broj žena dodjeljuje obližnjim poljoprivrednim gospodarstvima. Nakon žetvene sezone opet se vraćaju natrag u logor.«

Radno vrijeme u logoru

»61. Izvan logora u selu Jasenovac postoji **kožara** koju u cijelosti vode zatočenici. Također, priključena je mala četkara. Tu radi oko 120 muškaraca, većinom Židova. Ti zatočenici stanuju u prostorijama koje se tamo nalaze. U istima vlada dobar red. Ljudi izgledaju dobro. S njima se postupa povlašteno.

62. Radno vrijeme u logoru je uređeno od 7 do 12 i od 14 do 19 sati.

63. U logoru Jasenovac zatočenici nose znakove. Židovi žute, pravoslavci bijele, a katolici plave poveze oko ruke. **Moram primijetiti da je većina nosila žuti povez** (istaknuo T. V.).

64. Muškarci su svi ošišani radi prevencije ušljivosti.

65. Mnogi zatočenici spavaju u izvjesnim prostorijama koje se nalaze u blizini radionica. Stoga se na različitim mjestima mogu vidjeti snopovi pokrivača koji se uvečer rasprostiru.

66. Nedostatak su vlažna i močvarna područja kraja. Voda nije baš dobra. Isto tako, ponekad se javlja malarija što, također, pokazuju i oboljenja. Mali uređaj za filtriranje vode nalazi se samo u bolnici.

67. **Hrana** je možda oskudna, tako da su zatočenici jako upućeni na pošiljke živežnih namirnica izvana. Takvo stanje obilježava i logor u Staroj Gradiški. Ljudi mi pričaju da ponekad dnevno dolazi i do 600 paketa. Usprkos tome, i dalje postoji oskudica. Uzevši u obzir da su zatočenici bili ili su velikom većinom teški radnici, tada je dostatna količina hrane od velike važnosti. Pojedinci dobivaju mjesečno više paketa od obitelji, ali dijele živežne namirnice s drugim zatočenicima kako bi i sami pomogli - ukoliko su obitelji u mogućnosti poslati takve pakete.

68. Također su i u Jasenovcu omogućene zatočeničke kazališne predstave, igre i glazbeni koncerti.

69. U Jasenovcu, kao i u Staroj Gradiški, proizvodi radionica se upotrebljavaju za izgrađivanje logora ili za opremanje ustaških snaga. Također, poljoprivredni proizvodi se troše za opskrbu istih« (Mario Kevo: »Međunarodni odbor Crvenoga križa i Nezavisna Država Hrvatska, rukopis, str. 416-420).

NASTAVLJA SE

Kazališna predstava i nogometna utakmica

»37. Odmah poslije toga prisustvovao sam kazališnoj predstavi, koja se ad hoc davala u jednoj od opisanih radionica muškog radnog logora. U prilogu se nalazi i program predstave. Glumci su isključivo internirani muškarci. U stankama je svirao veliki zatočenički orkestar. Glazbenici su bili velikim dijelom Židovi. Napomenuto mi je da se kazališne predstave i koncerti održavaju redovito. Garderoba kao i instrumenti se daju na raspolaganje. Publika se sastoji od zatočenika (muškaraca) i ustaša - razdvojeni po redovima.

38. Na slobodnom prostoru u radnom logoru zatočenici šeću ili leže u travi. Također, odigrana je nogometna utakmica koja se dopušta kao nedjeljna zabava zatočenika.« ■

DOKUMENTI MEĐUNARODNOGA CRVENOG KRIŽA O NDH (4)

Donosimo dosada neobjavljene dokumente Međunarodnoga crvenog križa o situaciji u NDH, koji će zbog svojih podataka i ocjena zasigurno izazvati pozornost ali i polemike u hrvatskoj javnosti.

»Trude se koliko je moguće poboljšati situaciju«!

Tomislav Vuković

Završetak tajnog izvješća od 2. kolovoza 1944. središnjici u Ženevi Juliusa Schmidlina, poslanika Međunarodnog odbora Crvenoga križa u NDH, o posjetu logorima Jasenovac i Stara Gradiška te ekonomiji Gređani Salaš, pod br. 762. glasi (sva velika slova, isticanja i dr. ostavljena su kao u izvorniku, op. T. V.):

»70. Poslijepodne istog dana još sam na brzinu posjetio 16 kilometara udaljeno mjesto **Bosanska Dubica** u Bosni, koje leži na rijeci Uni. To je takozvano pogranično mjesto, koje je okruženo partizanskim područjem. Trenutno je uglavnom napučeno muslimanskim izbjeglicama, dok negdašnje pravoslavno žiteljstvo više nije u mjestu. Puno ruševina kuća, na prvome mjestu javne građevine, svjedoče o borbama. Zanimljivo je zabilježiti da je tri dana kasnije, 20. srpnja, Dubicu napalo 1 500 partizana.«

»Pitanje lijekova se riješilo«

»71. Tijekom večeri vlakom smo napustili Jasenovac, ali smo imali nesreću da je partizanski zrakoplov pogodio lokomotivu, tako da je dolazak u Zagreb uslijedio tek oko ponoći.

72. Kao što sam već u jednoj od svojih posljednjih bilježaka ukratko izvijestio, o viđenom sam stekao relativno dobar dojam. Ne smije se zaboraviti da je položaj Hrvatske neobično težak. Danas se na nadležnim mjestima trude koliko je moguće poboljšati situaciju. Oskudica, s obzirom na hranu i odjeću, otvoreno se priznaje; ali kako bi se to otklonilo, postoje goleme zapreke. Uzevši u obzir da su vlastite snage veoma loše obučene i potplaćene, nije za zamjeriti da se tako ni za zatočenike ne može brinuti.

73. Moj opći dojam o potrebama zatočenika ide u smjeru da im se što prije, koliko je to moguće, mora pomoći u hrani, odjeći i lijekovima.

74. Zaključno moram napomenuti da sam svuda bio najbolje primljen. Za vrijeme cijelog putovanja bio sam gost glavnog ravnatelja dr. Jurčića, za što sam mu izrekao zahvalu.

75. Veoma poštovane gospođe i gospodo izvolite primiti izraze mojega osobitog poštovanja.

J. SCHMIDLIN, Poslanik Međunarodnog odbora Crvenog križa za Nezavisnu Državu Hrvatsku«.

PRILOG

»76. P. S. Podrobni izvještaj o mojim daljnjim gledištima s obzirom na pomoć logorima i o položaju samih zatočenika slijedi idućom prigodom. Sada još pregovaram s vlastima oko, koliko je to moguće, djelotvornijeg određenja pomoći i provođenje iste u djelo.

77. Pitanje lijekova se većim dijelom riješilo pomoću američke pošiljke.

78. Daljnji dogovori sa Židovskom općinom da bi se uskočilo s postojećim sredstvima su pred zaključenjem.

79. Pošiljke živežnih namirnica (paketi) nežidovima uzrokuju poteškoće. Židovska općina je u toj stvari voljna u jednom izvjesnom opsegu pomoći. I to iz razloga da bi se i ostalim zatočenicima dostavilo, iz taktičnih razloga. Hitno očekujem vašu pošiljku paketa. Isto tako tu mogućnost i za ostale zatočenike.

80. Pitanje odjeće je najteže i nadam se od vas primiti povoljne odluke.« (Mario Kevo: Međunarodni odbor Crvenoga križa i Nezavisna Država Hrvatska, rukopis, str. 420 - 421)

Logori isključivo za uništenje?

Kao što je već rečeno, teško je ustvrditi temeljem dvaju citiranih Schmidlinovih dokumenata kakvo je općenito bilo stvarno stanje u ustaškim logorima Jasenovac i Stara Gradiška te u ekonomiji Gređani Salaš, zbog više razloga.

Prvo, dokumenti opisuju situaciju kakva je bila u njima u srpnju i kolovozu 1944. pa se iz njih ne mogu rekonstruirati ranije godine, iako se, svakako, Schmidlinovi opisi ne smiju a priori zanemariti ili odbaciti.

Drugo, Schmidlin jasno navodi da mu nije bilo dopušteno razgovarati sa zatočenicima i da nije pregledao sve dijelove logora u Staroj Gradiški, tj. njegovu »zapadnu stranu«, premda ističe da je, općenito, logore pregledao »prilično temeljito«.

S druge strane dokumenti donose široj javnosti dosad nepoznate činjenice i detalje, koji dovode pod upitnik neke dosadašnje kategoričke historiografske tvrdnje.





Schmidlinov dokument dovodi pod upitnik i dugogodišnju krivotvorinu Centra Simon Wiesenthal u Jeruzalemu i njegova izvršnog direktora Ephraima Zuroffa o broju žrtava u jasenovačkom logoru

Prvo, prema Schmidlinovu svjedočenju u logorima su bili organizirani: bolnica, stomatološka ordinacija, sanitetska služba, ljekarna, praonica, mlin, pekarnica, proizvodnja soda-vode, drvorezbarska, mehanička, drvna, stolarska i postolarska radionica, oružarnica, kovačnica, bravarija, ljevaonica željeza, keramički i kemijski odjel, tkaonica, predionica, krojačnica, tiskara, strojarnica za proizvodnju struje, staje, zajednička kuhinja, šumski i poljodjelski radovi, škola, crkva, glazbene, kazališne i nogometne aktivnosti. Jasno je da su zatočenici bili besplatna radna snaga i da sve spomenute djelatnosti u logorima ne osporavaju razmjere velika masovnog zločina koji u njima počinjen nad nevinima uime »rasnih zakona« (Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti, Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskoga naroda i sl.), kao i nad ostalim »državnim neprijateljima« svih vrsta (Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore u NDH), ali logori su, očito, bili i sabirni i kažnjenički i radni i prolazni, što se uglavnom ne spominje, nego se samo tvrdi da su služili **isključivo** za likvidaciju zatočenika. Tome u prilog idu i na više mjesta ponovljene Schmidlinove ocjene da »logorske činjenice sve u svemu nisu loše«, da su »red i čistoća, koliko je to bilo moguće, vladali svuda«, da »vlada primjeren red za čistoću«, da zatočenici primaju pakete, da je »njihova kondicija dobra«, da »u svakoj prostoriji postoji peć za grijanje«, da se »svuda mogu primijetiti pokrivači, šaroliki domaći prostirači i slično«, da »bolesnički odjel, premda priprost, ostavlja zadovoljavajući dojam« i sl.

Teško je ustvrditi temeljem dvaju citiranih Schmidlinovih dokumenata kakvo je općenito bilo stvarno stanje u ustaškim logorima Jasenovac i Stara Gradiška te u ekonomiji Gređani Salaš, no ti se opisi svakako ne smiju a priori zanemariti ili odbaciti

»Nedodirljiva« komisija za utvrđivanje zločina

Nasuprot tim zapažanjima i svjedočanstvima očevica Međunarodnog odbora Crvenoga križa, u široj javnosti, s određenim varijacijama na istu temu, već više od pola stoljeća nedodirljivo prevladavaju tvrdnje nekadašnje Zemaljske komisije Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz g. 1946. Npr.: »Cilj je ustaša bio, da tako lošom i nedovoljnom hranom oslabe organizam zatočenika i da ga učine neotpornim protiv fizičkih napora i bolesti, koje su doista nastupile kao posljedica ovakve ishrane. K tome se pridružila i nečistoća...« (Reprint izdanje: »Spomen-područje Jasenovac«, Poglavlje C: »Sustavno uništavanje zatočenika«, točka 2: »Hrana i stan«, Banja Luka, 1980.)

Drugo, Scmidlinova zapažanja ozbiljno dovode pod upitnik i broj zatočenika u logorima, koji se desetljećima krajnje nekritički iznosi u javnosti, jer on piše o »140 osoba« koje je »otpriklike« izbrojao u Jablancu, oko »110 muškaraca« u Strugu, oko »45 zaposlenih muškaraca« u nekoliko starogradiških radiona, »od 190 do 220 Židova i kršćana« u drugim radionama u Staroj Gradišći, »30 bolesnica« u starogradiškoj bolnici, »17-ero djece različitih godišta« u starogradiškoj logorskoj školi, »oko 70 - 80 osoba« u jasenovačkoj tvornici lanaca (lančari), »oko 100 zatočenika u svakoj od šest drvenih baraka u dva reda« u Jasenovcu, »oko 180 žena« u dvije barake u ženskom odjelu jasenovačkog logora. Ovi se brojevi, dakako, ne mogu smatrati mjerodavnima, ali ih jednako tako teško uklopiti u brojne megalomanske tvrdnje nekih znanstvenika i svjetski vrlo uglednih ustanova, kao što su npr. Američki memorijalni muzej holokausta u Washingtonu sa 100 000 žrtava samo u jasenovačkom logoru, već spomenuta Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača sa 500 000 žrtava (što je još jedan u nizu dokaza da povijesna znanost ne smije nekritički preuzimati njezine dokumente kao mjerodavne) i Centar Simon Wiesenthal u Jeruzalemu sa 600 000 (usputno, čijemu voditelju Ephraimu Zuroffu nitko od najviših državnih dužnosnika tijekom njegovih posjeta Hrvatskoj nije smio nikada ni »pisnuti« o toj notornoj laži koju godinama neutemeljeno širi diljem svijeta). Srpske znanstvene, crkvene, političke, medijske i sve druge ustanove s njihovih 700 000 do 1 200 000 žrtava, pa i više, uopće ne zaslužuju pozornost.

Schmidlin protiv hrvatskih znanstvenika

Treće, spomenuti Schmidlinovi dokumenti trebali bi potaknuti na preispitivanje i neke istaknute hrvatske znanstvenike jer potpuno »bacaju u vodu« ili u najboljem slučaju dovode u ozbiljnu sumnju njihove zaključke. Tako npr. dr. Ivo Goldstein kategorički tvrdi: »Njemački poslanik Siegfried Kasche u svom izvještaju Berlinu u prosincu 1943. godine mogao je, bez imalo straha da će pogriješiti, konstatirati kako su 'Židovi i slobodni zidari već odstranjeni u Hrvatskoj'.« (»Holokaust u Zagrebu«, Židovska općina Zagreb i »Novi liber«, Zagreb, 2001. str. 476) Dr. Goldstein zapravo prenosi zaključak iz opširnog izvješća njemačkog poslanika, koje je objavljeno u knjizi Bogdana Krizmana (»Ustaše i treći Reich«, knjiga I., »Globus«, Zagreb, 1983., str. 231 - 244). Međutim, Schmidlinovo izvješće od 2. kolovoza 1944. (osam mjeseci kasnije) u kojemu doslovce svjedoči: »U logoru Jasenovac zatočenici nose znakove. Židovi žute, pravoslavci bijele, a katolici plave poveze oko ruke. Moram primijetiti da je većina nosila žuti povez.« opovrgava i Kascheovo izvješće iz prosinca 1943. i zaključak dr. Goldsteina iz 2001.

NASTAVLJA SE

Brojevi na početku odlomaka kao i međunaslovi ne nalaze se u izvorniku, dani su zbog duljine teksta, radi što bolje preglednosti.

Da se »pomogne otprilike 1 200 zatočenih Židova«

— Da tvrdnja njemačkog poslanika Siegfrieda Kaschea iz prosinca 1943. da su Židovi »odstranjeni u Hrvatskoj« nije točna, govore i stalna nastojanja MOCK-a tijekom cijele g. 1944. da se pomogne židovskim zatočenicima u ustaškim logorima. Među dokumentima najizravnije je, posebice kada je riječ o njihovom broju, pismo Frédérica Barbeya, člana MOCK-a od 17. ožujka 1944., u kojemu moli dr. Stjepu Perića, ministra vanjskih poslova NDH, za pomoć u akcijama vezanim za zatočene Židove. Pismo donosi:

»Ekselencijo, na temelju naših nastojanja da se svim ratnim žrtvama, bez razlike, pomogne, slobodni smo se obratiti Vašoj ekscelenciji s molbom za Vašu potporu u idućem djelovanju.

Radi se o tome da se pošiljkama živežnih namirnica pomogne otprilike 1 200 Židova, koji su smješteni u koncentracijskim logorima Jasenovac, Stara Gradiška i Gređani Salaš, što bi za njih bila značajna pomoć. Nadamo se da će Vaša ekscelencija imati dobrote da našem poslaniku, gospodinu Schmidlinu, dopusti posjećivanje tih logora, kako bi na licu mjesta mogao steći uvid u njihove potrebe; na bi na taj način imao prigodu započeti uručivanje paketa prema obrascu naših jednakih djelatnosti u svim zaraćenim zemljama. U nadi da će Vaša ekscelencija blagonaklono gledati na našu zamolbu, unaprijed zahvaljujemo hrvatskim vlastima na svim olakšicama u provedbi našeg projekta.«

(Kevo, isto, dokument br. 36, str. 316 - 317)

DOKUMENTI MEĐUNARODNOGA CRVENOG KRIŽA O NDH (5)

Donosimo dosada neobjavljene dokumente Međunarodnoga odbora Crvenoga križa pri NDH koji će zbog svojih podataka i ocjena zasigurno izazvati pozornost, ali i polemike u hrvatskoj javnosti.

Nadbiskup Stepinac u Schmidlinovim izvješćima

Tomislav Vuković

U službenim dopisima poslanika Međunarodnoga odbora Crvenoga križa pri NDH, Juliusa Schmidlina, u nekoliko se navrata spominje i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. Tako se u njegovu izvješću od 12. svibnja 1943. o načinu i količini pomoći židovskim zatočenicima, upućenom Salyju Mayeru u St. Gallen, predsjedniku Federacije židovskih općina Švicarske konfederacije i predstavniku Američkoga združenog odbora u Švicarskoj, spominje i nadbiskupovo obećanje tadašnjem čelniku zagrebačke Židovske općine:

»U sljedećem periodu bi se moglo računati s uredbom po kojoj bi se svi inozemni Židovi u Hrvatskoj centralizirali u koncentracijski logor. Ministarstvo unutarnjih poslova je dalo ukaz Židovskoj općini da je ona obavezna preuzeti smještaj. **Njegova Ekscelencija Nadbiskup obećao je gospodinu dr. Kohnu da će dijeceza dati u tu svrhu Općini neke zgrade na raspolaganje«** (Mario Kevo: »Međunarodni odbor Crvenoga križa i Nezavisna Država Hrvatska, rukopis, dokument br. 3, str. 244). Dr. Hugo Kohn je rođen 1871. u selu Stružec kod Kutine, doktorirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu, bio je ugledan odvjetnik i dugogodišnji gradski zastupnik. Punih je 15 godina kao predsjednik vodio zagrebačku Židovsku općinu sve do prvih dana svibnja 1943. kada je sa suprugom, sinom i snahom uhićen i deportiran u Auschwitz, gdje je likvidiran. Nažalost, čini se da dr. Kohna više i nije bilo u Zagrebu dok je Schmidlin pisao izvješće u kojemu ga spominje.

Proslijeđena nadbiskupova odluka

U povjerljivom izvješću od 5. srpnja 1943. Schmidlin piše Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike Međunarodnoga odbora Crvenoga križa, na ruke Jeanu Etienneu Schwarzenbergu u Ženevu, ponovno o opskrbi Židova u koncentracijskim logorima, ali i o ozbiljnome mogućem problemu:

»Prije otprilike tjedan dana posjetio me opunomoćenik ovdašnje Židovske općine i izložio mi sljedeću molbu.

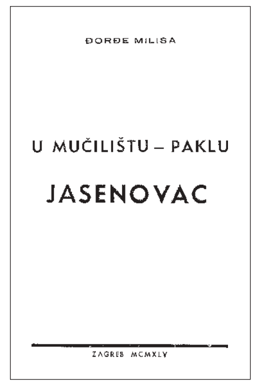
Predstojnik ove Općine se trenutno najviše bavi brigom o nemalom broju Židova u hrvatskim logorima, tako da im periodično šalje pakete sa živežnim namirnicama, lijekove, odjevne predmete itd.

Kako se u posljednje vrijeme položaj Židova okrenuo prema gorem i možda postoje utemeljene pretpostavke da će također Židovi koji su proistekli iz miješanih brakova biti obuhvaćeni neugodnim mjerama - ti se ljudi više ne osjećaju sigurnima. Navodno namjeravaju još pravodobno napustiti Zagreb.

Na taj način ne bi više postojala nikakva organizacija koja bi se na dosljedan način brinula o Židovima.



● Zagrebački se nadbiskup Alojzije Stepinac u službenim dokumentima Međunarodnoga odbora Crvenoga križa pri NDH spominje nekoliko puta u kontekstu pomoći i intervencijâ za zatočenike u logorima



● Knjiga o Jasenovcu s istovjetnim podacima spomenutim u Schmidlinovu izvješću, koja je tiskana u Zagrebu g. 1945. i odmah zabranjena

Na temelju toga me predsjednik Općine zamolio da se obratim kod Njegove Ekscelencije Nadbiskupa te se založim da CARITAS u tom slučaju preuzme opskrbu Židova u logorima.

To sam učinio. Njegova Ekscelencija Nadbiskup je odmah izrazio spremnost da CARITAS, u slučaju da trenutni skrbnici napuste Hrvatsku, preuzme opskrbu na isti način kako je to dosada činila Židovska općina.

»Na temelju toga me predsjednik Općine zamolio da se obratim kod Njegove Ekscelencije Nadbiskupa te se založim da CARITAS u tom slučaju preuzme opskrbu Židova u logorima. To sam učinio. Njegova Ekscelencija Nadbiskup je odmah izrazio spremnost da CARITAS, u slučaju da trenutni skrbnici napuste Hrvatsku, preuzme opskrbu na isti način kako je to dosada činila Židovska općina.«

Takvu pozitivnu odluku Njegove Ekscelencije Nadbiskupa sam priopćio Općini, tako da će sada izravno moći dalje pregovarati s CARITASOM« (Kevo, isto, dokument br. 10, str. 262-263).

I kod ministra unutarnjih poslova

Izvješće pod oznakom »tajno« poslanika MOCK-a pri NDH od 6. lipnja 1944. središnjici u Ženevu, naslovljeno na dr. Jacquesa Cheneviera, voditelja Središnje agencije za ratne zarobljenike, spominje zagrebačkog nadbiskupa, ali i naslućuje zlokoban kraj zatočenika u logorima:

»Veoma poštovane gospođe i gospodo,

čast mi je da vam u nastavku podnesem kratak izvještaj o radu...

Konačno na kraju, o tim izvršnim elementima na podčinjenim (nižerangiranim) položajima ovisi hoće li se provesti bilo koje olakšice za zatočene (internirane) ili ne... Glede toga treba primijetiti da su pitanja interniraca na stvarnom području (na terenu) potpuno prepuštena tim ljudima; iz Zagreba sve rjeđe nadziru jer na putu vrebaju stotine opasnosti (zračni napadi, napadi na željeznicu itd. itd.).

U svezi s ovim posljednjim mi je saopćeno da su upravo ovi važni izvršni organi pod snažnim utjecajem Njegove Ekscelencije Nadbiskupa jer se radi o klerikalno nastrojenim ljudima. Dakle, također sam zamolio Njegovu Ekscelenciju Nadbiskupa da utječe na te ljude, tako da sam često otvoreno pokretao ovaj kompleks pitanja. On ima sredstva i načina da povoljno utječe na te elemente. Obećao mi je da se neće pozabaviti samo tim ljudima, već će u smislu naših želja intervenirati također i kod sadašnjeg ministra unutrašnjih poslova te kod njime okruženim i nadležnim osobama.

Kako možete razabrati iz ovoga pisma, smatram da će uskoro doći trenutak kada bi oni koji odstupaju (s vlasti) mogli poduzeti drastične 'mjere likvidacije', te i to baš tamo gdje su bespomoćni (ljudi) - u logorima« (Kevo, isto, dokument br. 59, str. 378-381).

Zabranjena knjiga o Jasenovcu

Potrebno je u ovome kontekstu spomenuti i knjigu Đorđa Miliše »U mučilištu - paklu Jasenovac«, koja je tiskana u piščevoj nakladi g. 1945. u Zagrebu. Riječ je o rođenom Šibenčaninu, novinaru, preživjelom zatočeniku jasenovačkoga i starogradiškog logora, koji je tijekom zatočeništva bio i na ekonomiji Gređani - Salaš, i njegovu opisu tih mjesta. Zanimljivo je da Miliša donosi podatke koji su ne samo u velikoj mjeri istovjetni s onima koji se spominju u Schmidlinovu tajnom izvješću, nego ih i nadopunjuju:

»Među izvorima rada glavne su industrije (u Jasenovcu, op. T. V.): 1. Ciglana, predstavljajući sezonski rad na kojem je bilo uposleno do sedam stotina zatočenika. 2. Lančara, tvornica lanaca stalno uposleno oko tristo pedeset zatočenika. 3. Kožara, tvornica kože, stalni posao s preko stotinu zatočenika. 4. Pilana, sezonski rad sa stotinu i dvadeset zatočenika. 5. Tvornica tjestenine s manjim kapacitetom rada, jer sam proizvod zatočenici nisu nikad ni osjetili. Tek pojedinci koji su se pri tom znali snaći, jasno, velikim riskiranjem vlastita života. 6. Pilana, sezonski rad sa stotinu i dvadeset zatočenika. (Greškom ponavlja br. 4, op. T. V.) 7. Električna centrala sa stalnom kvalificiranom radnom snagom...

Prisilnim radom zatočenika Građevinske grupe nikle su brojne zgrade u kojima i ove manje industrije, obrti i radione: 1. Užarija, 2. Uljara, 3. Sirana, 4. Sodara, 5. Pekara, 6. Mlinara, 7. Mesnica, 8. Mljekara, 9. Sušara, 10. Stolarija, **11. Postolarije za ustaše i zatočenike, 12. Krojačnica za ustaše i zatočenike** (sve istaknuo T. V.), 13. Kolarija, 14. Bačvarija, 15. Daščara, 16. Ugljenarija, 17. Drvorezbarija, 18. Soboslikarija, 19. Pismoslikarija, 20. Autogaraža s automehaničarima, 21. Mehanička radiona, 22. Ekonomija, 23. Dezinfekcija, **24. Brijačnice za ustaše i zatočenike, 25. Praone rublja za ustaše i zatočenike, 26. Kuhinje za ustaše i zatočenike, 27. Bolnice za ustaše i zatočenike...** (Miliša, isto, str. 97-98).

U nastavku knjige Miliša piše i o radionicama u logoru u Staroj Gradiški:

»Glavne su radione bile: 1. Krojačnica ustaške odjeće, 2. Postolarija ustaške obuće, 3. Ljevaona željeza, 4. Kovačnica, 5. Kolarija, 6. Bravarija, 7. Limarija, 8. Tokarija, 9. Užarija, 10. Bačvarija, 11. Stolarija, 12. Staklarija, 13. Drvara i daščara, 14. Kartonaža i papirnica, 15. Tiskara, 16. Knjigovežnica, 17. Puščara, 18. Remenarija, 19. Metlara, 20. Keramika, 21. Pekara, 22. Mlinara, 23. Mesnica, 24. Mljekara, 25. Sirana, 26. Uljara, 27. Sodara, 28. Ugljenara, 29. Rezbarija, 30. Urarija, 31. Autogaraža s automehaničarima, 32. Mehanička radiona, 33. Električna centrala, 34. Električari, 35. Kanalizacija, 36. Instalateri vodovoda, 37. Pismoslikari, 38. Soboslikari, 39. Bojadisaona, **40. Izrada goblena,** 41. Dezinfekcija, 42. Građevinska radiona, 43. Ekonomija, 44. Šumska grupa, 45. Skladište stare robe, 46. Skladište perja, 47. Skladište ustaške robe, 48. Krpara, 49. Krojačnica za zatočenike, 50. Praona rublja za ustaše i zatočenike, 51. Brijačnice za ustaše i zatočenike, **52. Kuhinje za ustaše i zatočenike, 53. Zdravstvo: ustaška bolnica, logorska ambulanta s rendgenskim aparatom, zubna ambulanta, kemijski laboratorij i bolnica u 'Ka' nastambi.**

Radione u kojima su radile same žene zatočenice bile su ove: 1. Krojačnica za ustaše, 2. Čihaona perja, 3. Tkaona i 4. Praona robe za ustaše i zatočenike« (Miliša, isto, str. 168-169).

Knjiga je bila dostupna javnosti vrlo kratko vrijeme jer je odmah zabranjena. Domišljanje o razlozima zabrane ne iziskuje previše truda!

Na kraju, treba se nadati kako feljton neće biti proglašen nekakvom »ustašoidnosti«, tobožnjim »opravdavanjem zločina«, »uljepšavanjem« logora i tome sl. nego da će pomoći objektivnijoj znanstvenoj raspravi o temama iz Drugoga svjetskog rata na području Hrvatske.

ZAVRŠETAK

Navodno bezuspješna intervencija

— Iako pisana službeno i suhoparnim diplomatskim rječnikom, Schmidlinova obavijest od 7. travnja 1944. Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike MOCK-a u Ženevu svakako je najpotresniji dokument. Nije posve jasno zašto je upućena agenciji za ratne zarobljenike a riječ je o djeci:

»S različitih mi je mjesta skrenuta pozornost na okolnost da se u Jasenovcu i također u Staroj Gradiški nalazi veći broj djece različite vjeroispovijesti, također i židovske.



Također sam saznao da je s obzirom na to intervenirao nadbiskup za puštanje te djece iz logora. Navodno je ta intervencija bezuspješna.

Prigodom mojega posjeta šefu političkog odsjeka u Ministarstvu vanjskih poslova, gospodinu dr. Vilku Riegeru, spomenuo sam to pitanje i uputio ga na to da boravak djece u logorima za sobom povlači velike moralne i zdravstvene nedostatke za iste. Daljnje, tako nešto nije u skladu s općenitim pojmovima o ljudskosti. Zamolio sam ga da se kod vlade založi za djecu do starosti od 14 godina otpuste iz koncentracionih logora i privatnim (n. pr. CARITAS) ili javnim ustanovama na daljnju skrb, pod državnim nadzorom.

Na taj ću upit dobiti odluku vlade u tjednu nakon Uskrsa« (Kevo, isto, dokument br. 43, str. 343-344). ■